AXBOROT TEXNOLOGIYALARI TERMINLARINING O‘ZBEK TILIDAGI MUQOBILLARI: SHAKLLANISHI VA QO‘LLANISH MUAMMOLARI

Anvarov Mansurbek
Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz tili va adabiyoti fakulteti
Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi
1-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23921286

Annotatsiya

Maqolada axborot texnologiyalari terminlarining o‘zbekcha muqobillari, shakllanishi va amaliy qo‘llanishi tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar kengaygani sari yangi tushunchalarni o‘zbek tilida aniq ifodalash ehtiyoji ortmoqda. Tadqiqotda ingliz tilidan o‘zlashgan terminlar va ularning tarjima variantlari tavsifiy, qiyosiy hamda leksik-semantik usullar asosida o‘rganildi. Software, database, user interface, cloud computing, artificial intelligence, cybersecurity, download va upload terminlari ma’no aniqligi, tushunarlilik va til me’yorlariga moslik jihatidan ko‘rib chiqildi. Natijalar termin tanlashda texnik mazmunni to‘g‘ri yetkazish va bir xil atamani izchil qo‘llash muhimligini ko‘rsatadi. Yakunda terminologik lug‘atlarni yangilash hamda tilshunoslar va IT mutaxassislari hamkorligini kuchaytirish taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, terminologiya, o‘zbek tili, terminologik muqobil, o‘zlashma so‘zlar, tarjima, raqamli texnologiyalar, davlat tili, leksik-semantik tahlil.

Аннотация

В статье рассматриваются узбекские эквиваленты терминов информационных технологий, их формирование и употребление. Расширение цифровых технологий усиливает потребность в точной передаче новых понятий на узбекском языке. На основе описательного, сопоставительного и лексико-семантического анализа изучены термины software, database, user interface, cloud computing, artificial intelligence, cybersecurity, download и upload. Их узбекские варианты оценены с точки зрения точности, понятности и соответствия языковым нормам. Результаты подчёркивают важность передачи технического смысла и единообразного употребления терминов. Предлагается регулярно обновлять словари и развивать сотрудничество лингвистов с IT-специалистами.

Ключевые слова: информационные технологии, терминология, узбекский язык, терминологический эквивалент, заимствованные слова, перевод, цифровые технологии, государственный язык.

Abstract

This article examines Uzbek equivalents of information technology terms, their formation, and practical use. The expansion of digital technologies has increased the need to express new concepts accurately in Uzbek. Using descriptive, comparative, and lexico-semantic methods, the study analyses software, database, user interface, cloud computing, artificial intelligence, cybersecurity, download, and upload. Their Uzbek equivalents are assessed in terms of accuracy, clarity, and conformity with language norms. The findings highlight the importance of conveying technical meaning and using terms consistently.

The article recommends updating terminology resources and strengthening cooperation between linguists and IT specialists.

Keywords: information technology, terminology, Uzbek language, terminological equivalent, loanwords, translation, digital technologies, state language, lexico-semantic analysis.

1. Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli taraqqiyot sharoitida axborot texnologiyalari inson hayotining deyarli barcha sohalariga kirib bormoqda. Ta'lim jarayonida elektron platformalar va masofaviy ta'lim vositalaridan foydalanish, bank-moliya tizimida mobil ilovalar orqali to'lovlarni amalga oshirish, davlat xizmatlarining elektron shaklga o'tishi hamda kundalik muloqotda internet xizmatlarining kengayishi bu jarayonning yaqqol ko'rinishlaridir. Bunday o'zgarishlar nafaqat texnik vositalar va xizmatlar sonini ko'paytiradi, balki tilning lug'at tarkibiga ham ta'sir ko'rsatadi. Yangi qurilma, dastur, xizmat yoki texnologik jarayon paydo bo'lishi bilan uni nomlashga ehtiyoj tug'iladi.

Axborot texnologiyalari sohasidagi terminlarning katta qismi ingliz tilida shakllangan yoki xalqaro miqyosda inglizcha shakli orqali ommalashgan. Software, database, interface va cloud computing kabi birliklar o'zbek tilidagi matnlarda ham uchraydi. Ayrim terminlar o'zbek tiliga tarjima qilinib qo'llansa, boshqalari talaffuz va yozuv jihatidan moslashtirilgan holda o'zlashadi. Shu bilan birga, bir terminning inglizcha shakli, o'zbekcha tarjimasi va kundalik nutqda ishlatiladigan qisqa varianti yonma-yon uchrashi mumkin. Bu holat, ayniqsa, ta'lim materiallari, ommabop maqolalar, texnik yo'riqnomalar va rasmiy hujjatlarda terminlarning bir xilda qo'llanishi masalasini dolzarb qiladi.

O'zbek tilida "dasturiy ta'minot", "ma'lumotlar bazasi", "foydalanuvchi interfeysi" va "bulutli hisoblash" kabi muqobillar mavjud. Biroq muqobilning mavjudligi uning barcha vaziyatlarda birdek tushunarli yoki maqbul ekanini anglatmaydi. Termin tanlashda u ifodalaydigan tushunchaning mazmuni, soha mutaxassislari orasidagi qo'llanishi, keng jamoatchilik uchun tushunarliligi va o'zbek tilining me'yorlariga mosligi hisobga olinishi kerak.

Mazkur tadqiqotning maqsadi axborot texnologiyalari terminlarining o'zbek tilidagi muqobillarini tahlil qilish, ularning shakllanish usullarini tavsiflash va amaliy qo'llanishda yuzaga keladigan ayrim muammolarni aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: IT terminlarining tilga kirib kelish omillarini yoritish; tarjima, o'zlashish va aralash shakllanish usullarini misollar asosida ko'rsatish; tanlangan inglizcha terminlarni o'zbekcha muqobillari bilan qiyoslash; termin tanlashda uchraydigan muammolarni tavsiflash; terminologiyani takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti sifatida axborot texnologiyalari sohasida ishlatiladigan terminlar, predmeti sifatida esa ushbu terminlarning o'zbek tilidagi muqobillari, ma'no xususiyatlari va qo'llanish holatlari olindi. Maqolaning amaliy ahamiyati IT yo'nalishidagi o'quv matnlari, tarjimalar va ommabop axborot materiallarida terminlarni aniq hamda izchil qo'llash masalasiga e'tibor qaratishida namoyon bo'ladi.

2. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Terminologiya tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, muayyan fan, kasb yoki faoliyat sohasiga tegishli tushunchalarni ifodalovchi birliklarni o'rganadi. Oddiy so'zlardan farqli ravishda termin muayyan soha doirasida aniq tushunchani anglatishi, imkon qadar bir ma'noli bo'lishi va mutaxassislar o'rtasidagi muloqotda tushunmovchilikni kamaytirishi lozim. Shu sababli terminologik birliklarni yaratish yoki boshqa tildan qabul qilish jarayonida ma'no aniqligi, ixchamlik, tushunarlilik va tizimlilik kabi talablar muhim hisoblanadi.

O‘zbek terminologiyasiga oid tadqiqotlarda terminlarning shakllanishi, o‘zlashishi, semantik xususiyatlari va lug‘atlarda berilishi alohida o‘rin tutadi. H. Dadaboyevning o‘zbek terminologiyasiga oid ishlari terminologik tizimning nazariy masalalarini o‘rganishda muhim manbalardan biri sifatida qaraladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari terminologiyasiga bag‘ishlangan lug‘atlar esa soha terminlarining o‘zbekcha ifodalarini aniqlash va ularni amaliy qo‘llanish bilan qiyoslash imkonini beradi.

BMT Taraqqiyot dasturining o‘zbek, ingliz va rus tillaridagi AKT terminlari lug‘ati terminlarni bir necha tilda qiyoslash, ularning izohlarini solishtirish va muqobil variantlarni ko‘rib chiqishda foydali manba bo‘la oladi. Bunday lug‘atlar tarjimonlar, talabalar, o‘qituvchilar va IT sohasi vakillari uchun terminlarning mazmunini bir xil tushunishga yordam beradi. Shunga qaramay, texnologiyalar tez yangilanayotgani sababli terminologik manbalar ham muntazam ravishda qayta ko‘rib chiqilishi zarur.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi IT terminlarini qiyoslashda faqat lug‘aviy moslikka tayanish yetarli emas. Masalan, ingliz tilidagi upload va download birliklari kundalik nutqda ba’zan umumiy “yuklash” fe’li bilan ifodalanadi. Biroq texnik jarayon nuqtayi nazaridan ular qarama-qarshi yo‘nalishdagi harakatlarni anglatadi. Shuning uchun terminning tarjimasini tanlashda uning gapdagi vazifasi va texnik konteksti ham e’tiborga olinishi kerak.

Mavzuga oid manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, IT terminologiyasini tartibga solish tilshunoslar va soha mutaxassislarining hamkorligini talab qiladi. Tilshunos terminning til me’yorlariga mosligini, mutaxassis esa uning texnik mazmunini baholaydi. Ushbu ikki yondashuv birlashtirilgandagina tarjima qilingan terminning ham mazmunan to‘g‘ri, ham til jihatidan maqbul bo‘lishiga erishish mumkin.

3. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va leksik-semantik tahlil usullaridan foydalanildi. Tavsifiy usul yordamida axborot texnologiyalari sohasida uchraydigan terminlar va ularning o‘zbekcha shakllari bayon qilindi. Qiyosiy tahlil inglizcha termin bilan o‘zbekcha muqobil o‘rtasidagi ma’no munosabatini aniqlashga xizmat qildi. Leksik-semantik tahlil orqali esa terminning mazmuni, qo‘llanish doirasi va tarjima variantining tushunchani qay darajada ifodalashi ko‘rib chiqildi.

Tahlil materiali sifatida axborot texnologiyalari bilan bog‘liq sakkizta inglizcha termin tanlandi: software, database, user interface, cloud computing, artificial intelligence, cybersecurity, download va upload. Ushbu birliklar kundalik raqamli muloqotda, o‘quv materiallarida yoki texnik tavsiflarda uchrashi bilan ahamiyatlidir. Har bir termin uchun o‘zbek tilida qo‘llanadigan muqobil yoki izohli ifoda belgilandi.

Terminlar quyidagi mezonlar asosida ko‘rib chiqildi: birinchidan, ma’no muvofiqligi, ya’ni o‘zbekcha shakl asl termin anglatgan texnik tushunchani saqlashi; ikkinchidan, tushunarlilik, ya’ni terminni tegishli soha vakili va oddiy foydalanuvchi anglay olishi; uchinchidan, til me’yorlariga moslik, ya’ni ifodaning o‘zbek tilining imlo va grammatik qoidalariga muvofiqligi; to‘rtinchidan, izchillik, ya’ni bir tushuncha uchun matn davomida bir xil atamadan foydalanish; beshinchidan, amaliy qo‘llanish, ya’ni terminning real matnlar va muloqotda ishlatishga qulayligi.

Tadqiqot tanlangan terminlar misolida olib borilgan tavsifiy tahlilga asoslanadi. Maxsus so‘rovnoma, tajriba yoki statistik korpus tahlili o‘tkazilmadi. Shu sababli olingan natijalar barcha IT terminlari yoki barcha foydalanuvchilarning til odatlari haqida umumlashtirilgan statistik xulosa sifatida talqin qilinmasligi kerak. Maqolada berilgan baholar tanlangan terminlarning ma’nosi va o‘zbekcha ifodalarini qiyoslash natijasida shakllantirildi.

4. Tadqiqot natijalari

Tahlil natijasida axborot texnologiyalari terminlarining o‘zbek tilida shakllanishi bir necha yo‘l orqali amalga oshishi kuzatildi. Birinchi yo‘l — inglizcha terminning mazmunini o‘zbek tilida ifodalash, ya’ni

tarjima qilish. Ikkinchi yo‘l — terminni xalqaro shakliga yaqin holda o‘zbek tiliga o‘zlashtirish. Uchinchi yo‘l esa inglizcha va o‘zbekcha unsurlar birikishi natijasida aralash terminlarning yuzaga kelishidir.

Tarjima orqali hosil bo‘lgan birliklarga “dasturiy ta’minot”, “ma’lumotlar bazasi” va “operatsion tizim” kabi terminlarni kiritish mumkin. O‘zlashgan terminlarga “kompyuter”, “internet”, “server” va “brauzer” misol bo‘ladi. “Veb-sayt”, “onlayn ta’lim” va “raqamli platforma” singari birliklarda esa xalqaro termin yoki uning elementi o‘zbekcha so‘z bilan birikib keladi. Bu guruhlash terminlarning tilga kirib kelish shaklini ko‘rsatadi, biroq ayrim terminlar turli matnlarda bir nechta usulda ifodalanishi mumkin.

4.1. Inglizcha terminlar va ularning o‘zbekcha muqobillari

Quyidagi jadvalda tanlangan IT terminlari, o‘zbek tilida qo‘llanadigan muqobillari va ularning qisqacha mazmuni keltiriladi.

Inglizcha termin	O‘zbekcha muqobil	Izoh
Software	Dasturiy ta’minot	Kompyuter dasturlari va ularga tegishli vositalar majmui.
Database	Ma’lumotlar bazasi	Tartiblangan holda saqlanadigan ma’lumotlar majmui.
User interface	Foydalanuvchi interfeysi	Foydalanuvchi va tizim o‘rtasidagi aloqa hamda boshqaruv vositasi.
Cloud computing	Bulutli hisoblash	Hisoblash resurslaridan tarmoq orqali masofadan foydalanish.
Artificial intelligence	Sun’iy intellekt	Inson aqli bilan bog‘liq ayrim vazifalarni bajarishga mo‘ljallangan texnologiyalar sohasi.
Cybersecurity	Kiberxavfsizlik	Raqamli tizimlar, tarmoqlar va ma’lumotlarni himoyalash.
Download	Yuklab olish	Fayl yoki ma’lumotni tarmoqdan qurilmaga ko‘chirish.
Upload	Yuklash / tizimga joylash	Fayl yoki ma’lumotni qurilmadan tarmoq yoki platformaga yuborish.

4.2. Terminlarning ma’no va qo‘llanish xususiyatlari

Jadvaldagi misollar ayrim terminlarning o‘zbekcha muqobili mazmunni bevosita ifodalashini ko‘rsatadi. Masalan, database — “ma’lumotlar bazasi” shaklida berilganda, tartiblangan va saqlanadigan ma’lumotlar majmui nazarda tutiladi. Software — “dasturiy ta’minot” tarzida tarjima qilinadi va kompyuter yoki boshqa raqamli qurilmalarda ishlaydigan dasturlar hamda ularga tegishli vositalarni anglatadi. Bunday muqobillar o‘zbek tilida tushunarli bo‘lib, texnik matnlarda ham qo‘llash uchun qulay.

User interface terminining “foydalanuvchi interfeysi” shaklida berilishi uning vazifasini, ya’ni foydalanuvchi bilan tizim o‘rtasidagi o‘zaro aloqa vositasini ifodalaydi. “Interfeys” so‘zi xalqaro termin sifatida saqlangan bo‘lsa-da, uning oldidan kelgan “foydalanuvchi” aniqlovchisi tushunchani toraytirib, mazmunini ravshanlashtiradi. Bu misol ayrim hollarda terminni to‘liq tarjima qilishdan ko‘ra, xalqaro shaklni o‘zbekcha izohlovchi unsur bilan birga qo‘llash maqsadga muvofiq bo‘lishini ko‘rsatadi.

Cloud computing — “bulutli hisoblash” shaklida ifodalanadi. Bu termin hisoblash resurslari va ma’lumotlardan internet orqali, masofaviy serverlar yordamida foydalanish bilan bog‘liq. “Bulutli” so‘zi texnik mazmunni bevosita ochib bermasligi mumkin, biroq u xalqaro terminologiyada shakllangan metaforik ifodani saqlaydi. Shu sababli yangi o‘rganuvchilar uchun ushbu terminni dastlab qisqa izoh bilan berish foydali.

Artificial intelligence — “sun’iy intellekt” shaklida qo‘llanadi. Bu muqobil tarkibiy jihatdan sodda va mazmunan tushunarli bo‘lib, o‘zbek tilidagi ilmiy-ommabop matnlarda keng ishlatish uchun qulay. Cybersecurity — “kiberxavfsizlik” terminida esa “kiber” elementi xalqaro texnologik terminologiyadan olingan, “xavfsizlik” so‘zi esa tushunchaning asosiy mazmunini ifodalaydi. Bu birlik raqamli tizimlar, tarmoqlar va ma’lumotlarni turli xavflardan himoyalash bilan bog‘liq.

Download va upload terminlari tarjimada alohida e’tibor talab qiladi. Download odatda fayl yoki ma’lumotni tarmoqdan foydalanuvchining qurilmasiga olishni anglatadi va “yuklab olish” deb beriladi. Upload esa faylni foydalanuvchi qurilmasidan tarmoq yoki platformaga yuborish ma’nosini bildiradi. Uni “yuklash” yoki “tizimga joylash” deb ifodalash mumkin. Har ikkala terminni shunchaki “yuklash” deb ishlatish texnik yo‘nalishni noaniq qilib qo‘yishi mumkin. Shuning uchun tarjimada harakatning qayerdan qayerga yo‘nalganini ko‘rsatish muhim.

4.3. IT terminlarini o‘zbekchalashtirishda uchraydigan muammolar

Tahlil davomida IT terminlarini o‘zbek tilida ifodalash bilan bog‘liq bir nechta muammo ko‘zga tashlandi. Birinchi muammo — bitta tushuncha uchun bir nechta variantning ishlatilishi. Masalan, ayrim matnlarda inglizcha termin saqlanadi, boshqa matnda uning tarjimasi, og‘zaki nutqda esa qisqartirilgan yoki talaffuzga moslashgan shakli qo‘llanadi. Bunday xilma-xillik foydalanuvchi uchun har doim ham qulay emas. Ayniqsa, bir mavzuga oid darslik, taqdimot va texnik yo‘riqnomalarda turli atamalarning ishlatilishi tushunchalarni o‘zlashtirishni qiyinlashtirishi mumkin.

Ikkinchi muammo — so‘zma-so‘z tarjimaning texnik ma’noni to‘liq bermasligidir. Har bir inglizcha terminning tarkibiy qismlarini alohida tarjima qilish orqali uning asl mazmunini saqlab qolish imkoni bo‘lavermaydi. Termin ma’lum bir texnik jarayon yoki tizimni anglatgani uchun tarjimon uning soha doirasidagi vazifasini tushunishi kerak. Aks holda, tashqi jihatdan to‘g‘ri ko‘ringan tarjima mazmunan noaniq bo‘lib qolishi mumkin.

Uchinchi muammo — yangi terminlarning tez paydo bo‘lishi. Axborot texnologiyalari doimiy ravishda yangilanadi, yangi dasturiy mahsulotlar, xizmatlar va texnik imkoniyatlar yaratiladi. Tilshunoslik va terminologik lug‘atlar esa bu o‘zgarishlarga bir zumda javob bera olmaydi. Natijada yangi terminlar dastlab inglizcha shaklda qo‘llanib, keyinchalik ularning o‘zbekcha muqobillari yuzaga keladi. Bu davrda turli variantlarning parallel ishlatilishi tabiiy holat bo‘lsa-da, ularni tartibga solish zarur.

To‘rtinchi muammo — foydalanuvchilar uchun qulaylik va ilmiy aniqlik o‘rtasidagi muvozanatni saqlashdir. Juda murakkab yoki sun’iy tarjima keng jamoatchilik uchun tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Aksincha, xalqaro terminni izohsiz ishlatish ham mazmunni anglashga to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun termin tanlashda uning kimga mo‘ljallangan matnda ishlatilayotgani hisobga olinishi kerak. Ilmiy maqolada aniq termin va izoh talab qilinsa, ommabop maqolada sodda ifoda va qisqa tushuntirish samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Beshinchi muammo — terminlardan foydalanishda izchillikning yetarli emasligi. Bir matnning o‘zida bitta tushuncha turli nomlar bilan berilsa, o‘quvchi ularni alohida tushunchalar deb qabul qilishi mumkin. Shu sababli maqola, darslik yoki rasmiy hujjat doirasida tanlangan terminni izchil qo‘llash, zarur bo‘lsa, birinchi uchragan joyida inglizcha shaklini qavs ichida ko‘rsatish maqsadga muvofiq.

4.4. Terminologiyani takomillashtirish bo‘yicha takliflar

IT terminologiyasini rivojlantirish uchun, avvalo, muntazam yangilanib boradigan elektron terminologik lug‘atlarni kengaytirish zarur. Bunday lug‘atda terminning o‘zbekcha muqobili, inglizcha asl shakli, qisqa izohi va qo‘llanishga doir namunasi berilishi foydali. Agar bir terminning bir nechta varianti mavjud bo‘lsa, ularning qaysi biri tavsiya etilishi va boshqa variantlar qaysi vaziyatlarda uchrashi ham ko‘rsatilishi kerak.

Ikkinchidan, yangi terminlarni ishlab chiqish jarayonida tilshunoslar va IT mutaxassislari hamkorligini kuchaytirish lozim. Tilshunoslik nuqtayi nazaridan qulay ko‘ringan tarjima texnik jihatdan noto‘g‘ri bo‘lishi, mutaxassislar orasida ishlatiladigan qisqa nom esa keng jamoatchilik uchun tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Hamkorlik bu ikki talabni muvofiqlashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, ta’lim muassasalarida foydalaniladigan darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar va elektron materiallarda terminlarning yagona shaklini qo‘llashga e’tibor qaratish kerak. Bir fan doirasida bir xil tushuncha turli atamalar bilan berilmasligi, yangi termin esa dastlab izoh bilan tanishtirilishi maqsadga muvofiq. Bu yondashuv talabalar uchun mavzuni o‘zlashtirishni yengillashtiradi.

To‘rtinchidan, rasmiy hujjatlar, davlat xizmatlari portallari va ommaviy axborot vositalarida ishlatiladigan IT terminlarini muntazam ko‘rib chiqish lozim. Chunki ko‘pchilik foydalanuvchilar yangi texnologik tushunchalar bilan aynan shu manbalar orqali tanishadi. Ularda sodda, tushunarli va bir xil atamalardan foydalanish raqamli xizmatlardan foydalanish jarayonini ham osonlashtirishi mumkin.

Beshinchidan, terminlarning tushunarliligini amaliy tadqiqotlar orqali tekshirish foydali. Masalan, talabalar yoki turli kasb egalari o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazib, muayyan terminning qaysi shakli ko‘proq tushunilishini aniqlash mumkin. Shuningdek, o‘zbek tilidagi IT matnlari korpusini shakllantirish va unda terminlarning uchrash chastotasini o‘rganish kelgusidagi tadqiqotlar uchun muhim material beradi.

5. Muhokama

Olingan natijalar axborot texnologiyalari terminlarini o‘zbek tilida ifodalash masalasi oddiy tarjima jarayonidan kengroq ekanini ko‘rsatadi. Termin mazmunini saqlash, uni o‘zbek tilining me’yorlariga moslashtirish va turli foydalanuvchilar uchun tushunarli shaklda berish bir-biri bilan bog‘liq vazifalardir. Shu jihatdan, barcha terminlarni majburiy ravishda tarjima qilish yoki aksincha, ularning barchasini inglizcha shaklda qoldirish bir tomonlama yondashuv bo‘ladi.

Xalqaro terminlarni saqlash ayrim holatlarda mutaxassislar o‘rtasidagi muloqotni osonlashtiradi. Chunki ko‘plab texnik hujjatlar, dasturiy interfeyslar va kasbiy manbalarda aynan inglizcha atamalar ishlatiladi. Biroq o‘zbek tilida aniq va tushunarli muqobil mavjud bo‘lsa, undan foydalanish ilmiy hamda ta’limiy matnlarning ravonligini oshiradi. Masalan, “ma’lumotlar bazasi” va “sun’iy intellekt” kabi birliklar tushunchani o‘zbek tilida ifodalash imkonini beradi. “Server” yoki “brauzer” singari o‘zlashgan terminlar esa xalqaro shaklda qo‘llanib kelmoqda.

Termin tanlashda auditoriya omili ham muhim. IT mutaxassislari uchun mo‘ljallangan texnik hujjatda xalqaro terminning qo‘llanishi tabiiy bo‘lishi mumkin. Biroq maktab o‘quvchisi, talaba yoki keng jamoatchilik uchun tayyorlangan matnda terminning o‘zbekcha muqobili va izohini berish maqsadga muvofiq. Demak, terminologik birlikni tanlashda matnning maqsadi, o‘quvchining tayyorgarligi va muloqot vaziyati hisobga olinishi kerak.

Tadqiqot natijalarini baholashda uning cheklovlarini ham qayd etish zarur. Birinchidan, tahlil sakkizta tanlangan termin bilan chegaralangan. Ikkinchidan, terminlarning turli internet platformalari, rasmiy hujjatlar va o‘quv materiallarida uchrash chastotasi statistik jihatdan o‘lchanmadi. Uchinchidan, foydalanuvchilarning muqobil terminlarni qay darajada tushunishi maxsus so‘rovnoma orqali

tekshirilmadi. Shu sababli maqoladagi xulosalar tanlangan misollar asosidagi tavsifiy natijalar sifatida qaralishi lozim.

Kelgusida tadqiqotni kengaytirish uchun o‘zbek tilidagi IT matnlaridan iborat elektron korpus tuzish, undagi terminlarning qo‘llanish chastotasini aniqlash va turli yosh hamda kasb guruhlari orasida so‘rovnoma o‘tkazish mumkin. Bunday ishlar terminologik tavsiyalarni faqat nazariy mulohazalarga emas, balki real qo‘llanish va foydalanuvchi tajribasiga ham tayangan holda ishlab chiqishga yordam beradi.

6. Xulosa

Tadqiqot davomida axborot texnologiyalari terminlarining o‘zbek tilidagi muqobillari, ularning shakllanish yo‘llari va amaliy qo‘llanishida uchraydigan ayrim muammolar ko‘rib chiqildi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, IT terminlari o‘zbek tiliga asosan tarjima, o‘zlashish va aralash shakllanish usullari orqali kirib keladi. “Dasturiy ta’minot”, “ma’lumotlar bazasi” va “sun’iy intellekt” kabi birliklar inglizcha tushunchalarni o‘zbek tilida ifodalash imkonini beradi. “Kompyuter”, “internet”, “server” va “brauzer” singari terminlar esa xalqaro shaklga yaqin ko‘rinishda keng qo‘llanadi.

Tanlangan terminlarni qiyoslash jarayonida tarjimaning asosiy mezoni so‘zlarning tashqi shaklini takrorlash emas, balki texnik mazmunni to‘g‘ri yetkazish ekani aniqlandi. Ayniqsa, download va upload kabi yo‘nalishi turlicha bo‘lgan terminlarni bitta umumiy so‘z bilan ifodalash noaniqlik keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, bitta tushuncha uchun bir nechta muqobilning parallel qo‘llanishi, yangi terminlarning tez paydo bo‘lishi va xalqaro atamalarni izohsiz ishlatish terminologik muammolarni yuzaga keltiradi.

Terminlarni tanlashda ma’no aniqligi, tushunarlilik, o‘zbek tilining me’yorlariga moslik, izchillik va amaliy qulaylik asosiy mezon bo‘lishi kerak. Xalqaro terminni saqlash zarur bo‘lgan holatlarda uning o‘zbekcha izohini berish, muqobil shakli mavjud bo‘lsa, matn davomida shu shakldan izchil foydalanish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: IT terminlari bo‘yicha elektron lug‘atlarni muntazam yangilash; yangi terminlarni belgilashda tilshunoslar va texnik mutaxassislar hamkorligini kuchaytirish; ta’lim va rasmiy hujjatlarda terminlarning izchil qo‘llanishiga erishish; terminlarning tushunarliligini so‘rovnoma va amaliy kuzatuvlar orqali tekshirish; o‘zbek tilidagi raqamli matnlar korpusini shakllantirish.

Umuman olganda, axborot texnologiyalari terminlarining o‘zbekcha muqobillarini takomillashtirish davlat tilining ilm-fan, ta’lim va zamonaviy texnologiyalar sohasidagi imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda xalqaro tajribani hisobga olish bilan birga, o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari va foydalanuvchilarning ehtiyojlariga ham e’tibor qaratish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dadaboyev H. O‘zbek terminologiyasi. — Toshkent: Nodirabegim, 2019.
2. Ahmedov O‘. Ingliz-o‘zbek axborot-kommunikatsiya texnologiyalari terminologiyasining leksikografik tahlili. Dissertatsiya avtoreferati. — Toshkent, 2019.
3. Ismoilova D. Semantic Features of Information Technology Terminology in Uzbek and English Languages. Eurasian Journal of Academic Research, 2022, Vol. 2, No. 5, pp. 194–196. DOI: 10.5281/zenodo.6545390.
4. United Nations Development Programme. Glossary of ICT Terms in Uzbek. https://www.undp.org/uzbekistan/publications/glossary-ict-terms-uzbek
5. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. https://lex.uz/uz/acts/-121051
6. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — LexUZ. https://lex.uz/